

ТРУДОВЕ ПРАВО; ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Барсуک М.А.,

кандидатка юридичних наук,

суддя

Північного апеляційного господарського суду

УДК 349.2

DOI 10.32782/2663-5666.2024.1.7

СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВЕ ЗНАЧЕННЯ УЗГОДЖЕННЯ ДІЇ ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ СУДДІВ ІЗ СТАНДАРТАМИ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ

Вступ. Принцип гендерної рівності, якому все більша увага приділяється українських вчених [див., напр.: 1–4], за своєю сутністю, містить вимоги щодо забезпечення рівності, яка характеризується особливими соціально-конструктивними характеристиками. При цьому слід мати на увазі, що рівність, як така, є «фундаментальним (основоположним) принципом прав людини, а також соціальної вихідною засадою соціальної справедливості, котра значною мірою впливає на соціальне, економічне та політичне благополуччя суспільства і членів суспільства та на процес забезпечення безпеки держави в цілому» [5, с. 80]. Отже, рівність також є основою (базисом) для сучасного суспільства, котре цілісно прагне соціального та економічного прогресу, а також конструктивної та продуктивної взаємодії з іншими суспільствами для досягнення сталого розвитку всього людства. У зв'язку із цим слід зазначити, що: по-перше, усі люди в силу встановленого правопорядку є рівними, а тому судді не можуть бути дискриміновані поряд із ін. людьми (зокрема, тими, хто має статус працівника) не інакше як з мотивів належного виконання службових обов'язків та за умов адекватної компенсації відповідних обмежень; по-друге, рівність у сфері соціального захисту є безумовною, а нерівність в цій сфері може тлумачитись в якості загальної (за психофізіологічними та ін. загальними соціальними характеристиками, зокрема, за ознаками статі, віку, стану здоров'я та ін.) та професійної (враховуючи професійно обумовлені соціальні ризики) позитивної дискримінації. При цьому зауважимо, що на практиці судді можуть одночасно існувати в сукупності різних соціальних ризиків, зокрема, як судді, як жінки, як особи з особливими сімейними обов'язками та особи з інвалідністю. Однак,

цілком очевидно, що в забезпеченні соціальної безпеки суддів (насамперед, шляхом їх соціального захисту) найбільшого поширення в дійсності набуває саме комбінація професійно та гендерно обумовлених ризиків, що актуалізує потребу дослідження узгодженості дії правового механізму соціального захисту суддів із стандартами гендерної рівності.

Комплексний аналіз наявної наукової літератури дозволяє дійти думки, що: по-перше, наразі соціально-правове значення узгодження дії правового механізму соціального захисту суддів із стандартами гендерної рівності ще не було предметом окремої наукової розвідки; по-друге, соціально-правова значимість гендерної рівності в контексті соціального захисту працівників наразі є питанням, якому поступово починає приділятися увага вітчизняних учених і дослідників, серед яких: Л.П. Амелічева [6], В.М. Венедіктова [7], В.С. Вишновецька [8], В.В. Гладкий [9], М.В. Клименко [1], Н.В. Кушнір [2], В.М. Павліченко [3], Д.В. Світовенко [10], О.В. Черноус [11] та ін. Ґрунтуючись на наукових працях цих та ін. науковців можемо проаналізувати соціально-правову значимість взаємозв'язок існуючого в Україні правового механізму соціального захисту суддів із стандартами гендерної рівності, які застосовуються щодо суддів в Україні.

Відтак, *мета* статті полягає у з'ясуванні соціально-правового значення узгодження дії правового механізму соціального захисту суддів із стандартами гендерної рівності. Для досягнення означеної мети необхідно виконати такі *завдання*: 1) на основі сучасної концепції нейтральності універсалізації правового статусу працівника сформулювати сутність гендерно-нейтрального статусу судді; 2) конкретизувати обставини, які засвідчують соціально-правове значення уз-

годження правового механізму соціального захисту суддів із стандартами гендерної рівності; 3) узагальнити результати наукової розвідки.

Виклад основного матеріалу. Щонайперше, слід зазначити, що правовий статус судді, а отже й можливість набуття суддею права на соціальний захист (подальша реалізація ним такого статусу), в загальному контексті має тлумачитись в гендерно-нейтральному контексті. У теоретичному та практичному сенсі сприяє цьому існуюча на сьогодні т. зв. концепція «принципу нейтральності універсалізації правового статусу працівника» [9, с. 105-106]. Враховуючи це зазначимо, що *гендерно-нейтральний статус судді у контексті соціального захисту суддів* означає, що: 1) будь-який суддя має володіти у відносинах з приводу його соціального захисту універсальним статусом судді, що не може залежати від статі судді, до того часу, доки врахування цієї обставини не набуде значення в сенсі досягнення мети соціального захисту; 2) всі суб'єкти, які здійснюють заходи соціального захисту суддів, мають покращувати умови, за яких кожен суддя, незалежно від своєї статі, спроможний реалізувати свої соціальні права.

Враховуючи особливості гендерної рівності, доходимо висновку, що сама по собі ідея гендерної рівності, а так само – забезпечення гендерної рівності загалом (також у системі правосуддя та у сфері соціального захисту суддів, зокрема) характеризується помітною соціально-правовою значимістю. Закономірним чином є й те, що забезпечення гендерної рівності є однією із ключових ідей цивілізаційного розвитку правового механізму соціального захисту суддів, а також невід'ємним елементом його європеїзації, враховуючи поточні євроінтеграційні завдання України, а також досвід впровадження державами-членами ЄС ідеї гендерної рівності в системі соціального захисту суддів. Конкретизуючи соціально-правове значення узгодження правового механізму соціального захисту суддів із стандартами гендерної рівності зазначимо, що така значимість відповідної засадничої ідеї полягає у наступному:

1. Гендерна рівність забезпечує справедливе набуття та реалізацію соціальних прав і можливостей суддів, враховуючи також й сферу їх соціального захисту. Так, слід зазначити, що в системі правосуддя, в якій дотримуються стандарти гендерної рівності, забезпечується рівний доступ до набуття та реалізації соціальних прав судді (як людини і громадянина, як працівника в цілому і як судді, зокрема), а насамперед – на-

буття і реалізації права на соціальний захист, незалежно від їхньої статі. Тобто, ні чоловіки, ні жінки зі статусом судді не повинні стикатися з обмеженнями чи перешкодами у доступі до соціальних послуг, соціальної допомоги та пільг, а також інших можливостей у соціальній сфері лише у зв'язку з їх статтю. На цю ж обставину звертає увагу Н.О. Бабич [12, с. 76]. Особливо актуальним це питання постає щодо жінок, адже «саме жінки (дівчата) часто є жертвами гендерного насильства, насильства в сім'ї, сексуальних домагань та дискримінації за ознакою вагітності, материнства тощо. Така дискримінаційна практика, що цілком очевидно, не тільки суперечить моральності та етичності сучасного співжиття людей, але й негативно впливає на спроможність жінок повною мірою брати участь у житті суспільства, в тому числі реалізувати свій трудовий потенціал в сфері праці та зайнятості» [12, с. 77]. Саме тому, цілком очевидним є те, що в Україні, як в правовій, соціальній та демократичній державі, справедливе (в гендерному контексті) набуття та реалізація соціальних прав і можливостей суддів, враховуючи також й сферу їх соціального захисту, є: по-перше, обов'язком держави, що впливає з її характеристики, як соціальної держави; по-друге, предметом законного очікування кожного судді (людини у цілому), що сприяє конструктивізації соціального (професійного та позапрофесійного) життя судді.

2. Гарантування та цілісне забезпечення гендерної рівності відіграє ключову роль у формуванні інклюзивного громадянського суспільства в цілому, що дозволяє також виключити або мінімізувати прояви гендерної дискримінації як у системі правосуддя України в цілому, так і в галузі соціального захисту суддів, зокрема. Отже, дотримання стандартів гендерної рівності дозволяє запобігати ситуації, коли судді певної статі можуть мати більші складності чи обмеження в отриманні соціальних послуг, соціальної допомоги, пільг, порівняно із суддями іншої статі (за виключенням ситуацій, коли застосовуються заходи позитивної гендерної дискримінації). Зокрема, жінки-судді можуть зіткнутися з проявами дискримінації при отриманні соціальних послуг з догляду за дітьми, а чоловіки-судді можуть зіткнутися з перешкодами щодо отримання відпустки з догляду за дитиною.

3. Забезпечення гендерної рівності насправді сприяє мінімізації різноманітних соціальних ризиків, що у свою чергу сприяє створенню со-

ціально безпечних умов буття для суддів, внаслідок чого у суддів дієво розширюються можливості та покращуються умови отримання благ від соціального захисту, що призводить до підвищення їх соціального добробуту. також членів їхніх сімей). З огляду на це, у тому випадку, коли в системі правосуддя в цілому та у рамках функціонування правового механізму соціального захисту суддів зокрема дотримуються стандарти гендерної рівності судді, незалежно від статі, можуть почуватися захищеними (у належній безпеці від потрапляння та перебування у стані соціальної вразливості), будучи впевненими в тому, що їхні права та інтереси захищені (а коли вони опиняться у складній життєвій ситуації, вони зможуть отримати відповідні послуги, допомогу та пільги, вільно звертатися за допомогою та підтримкою, не боячись при цьому дискримінації чи обмежень через свою стать), і вони можуть ефективніше виконувати свої професійні обов'язки, а також брати участь у соціальному житті загалом.

4. Забезпечення гендерної рівності дозволяє сприяти професійному розвитку судді, а отже – є наріжною ідеєю трудо-правових форм соціального захисту суддів в Україні. Викладена соціально-правова характеристика гендерної рівності в системі правосуддя в цілому та у сфері соціального захисту суддів, зокрема, пояснюється насамперед тим, що гендерна рівність прямо чи опосередковано створює рівні можливості для професійного розвитку працівників та працівниць зі статусом судді, а отже – створює рівні можливості для отримання доступу до навчання, підвищення кваліфікації тощо, що є необхідним для успішного провадження їх діяльності (у зв'язку із цим судді обох статей набувають змоги повною мірою розвивати, актуалізувати свої професійні навички та компетенції, а отже – перебувати у достатньо соціально безпечному стані). Зважаючи на це, судді в однаковій мірі можуть підвищувати свою професійну цінність, професійну конкурентоспроможність на ринку праці (серед високопрофесійних юристів), а отже, можуть задовольняти свої потреби у професійному розвитку, задоволення чого також збільшує рівень соціальної безпеки судді.

5. Забезпечення гендерної рівності сприяє формуванню здорового психологічного клімату в системі правосуддя України, а відповідно дружнього професійного середовища, що є важливим для досягнення соціальної безпеки судді, а також для ефективного здійснення заходів соціального захисту суддів відповідно до прин-

ципу соціальної відповідальності та соціальної солідарності. У цьому контексті слід мати на увазі, що здоровий психологічний клімат (у системі правосуддя в цілому та у сфері соціального захисту, зокрема) – це результат здійснення заходів щодо соціального захисту суддів, а також середовище, в якому досягається мета соціального захисту суддів шляхом виконання вимог зазначених принципів (адже соціальний захист здійснюється не лише державою в особі відповідних органів публічної служби та їх посадових осіб, але й самими суддями щодо себе та щодо колег). Це пояснюється тим, що здоровий психологічний клімат передбачає те, що всі суб'єкти, відповідальні за соціальну безпеку суддів (зокрема, і самі судді), по-перше, поважають людську гідність кожного судді, а тому є нетолерантними до дискримінації за ознакою статі, а також дискримінації за іншими ознаками (зокрема, такими як релігійні переконання, національність, раса тощо). У відповідних умовах безумовна повага до людської гідності кожного судді проявляється через визнання та повагу до його індивідуальності, професіоналізму та права на власну думку, незалежно від того: чи є конкретний суддя чоловіком чи жінкою; чи об'єктивує (виражає себе в практичній дійсності) себе суддя як «насправді» представник конкретної статі, а саме так, як цього очікує гендерно стереотипізована частина суспільства. По-друге, поважно ставляться до індивідуальних рис та потреб кожного судді, незалежно від статі відповідного судді. У цьому контексті важливо розуміти, що індивідуальні риси та потреби кожного судді можуть включати різні аспекти та фактори, які можуть бути важливими для забезпечення їх соціально-безпечного буття, а насамперед – загальносоціального та професійного благополуччя. Важливість цього складно недооцінити адже насправді ефективність роботи судді, як і будь-якого іншого працівника, часто безпосередньо залежить від того, наскільки такий працівник може реалізувати власний соціальний потенціал загалом і трудовий потенціал, зокрема.

6. Забезпечення гендерної рівності сприяє скороченню гендерних стереотипів (упередженості), а саме стереотипів про те, як повинні поводитися чоловіки та жінки у сучасному суспільстві та на роботі, що скорочують таким чином соціальні можливості як жінок, так і чоловіків, а саме – вільно розвиватися, перебуваючи у соціально безпечному стані, задовольняючи свої прагнення. Отже, дотримання стандартів гендерної рівності сприяє тому, що судді обох

статей здатні без будь-якого осуду користуватися соціальними правами, зокрема, які пов'язані із соціальним захистом. Зокрема, у такому разі жінки-судді не будуть піддаватися тиску чи критиці за те, що вони не йдуть у декретну відпустку, оскільки вони мали б піти у таку відпустку з гендерно упереджених міркувань, а чоловіки-судді можуть без осуду з боку колег та суспільства взяти декретну відпустку для догляду за дитиною, якщо це відповідає інтересам дитини та сім'ї.

Висновки. Приймаючи до уваги слід зазначити, що гендерна рівність, будучи специфічною формою вираження рівності, вимагає справедливого (в контексті соціальної справедливості насамперед) та поважного (в контексті людської гідності та суб'єктивних прав людини) ставлення до всіх людей (тобто, й суддів) без винятку, незалежно від їх статі [5, с. 81-82]. У зв'язку із цим, доходимо цілком логічного висновку, що створення умов гендерної рівності в системі правосуддя створює умови для належної дії правового механізму соціального захисту суддів, а дія цього правового механізму забезпечує у свою чергу сприяє ефективному забезпеченню умов гендерної рівності. Таким чином, становлення сучасної доктрини соціального захисту суддів неможливе без узгодження його змісту із стандартами гендерної рівності суддів, що закономірно, приймаючи до уваги соціально-правове значення кореляційного зв'язку гендерної рівності та правового механізму соціального захисту суддів, яка полягає серед іншого в наступному: по-перше, гендерна рівність є основоположною соціально-правовою ідеєю, у відповідності до стандартів якої державою у процесі реалізації нею соціальної функції забезпечується існування умов справедливого набуття (володіння, користування), а також задоволення здійснення соціальних прав та можливостей суддів. По-друге, забезпечення розглядуваної рівності сприяє формуванню інклюзивного середовища у системі правосуддя, яке сприяє мінімізації множини соціальних ризиків, обумовлених проявами гендерної дискримінації, а відтак – формує соціально безпечні умови буття суддів (певним чином й членів його сім'ї). По-третє, гендерна рівність у сфері соціального захисту суддів уможливило комплексне забезпечення повноцінного професійного зростання суддів. По-четверте, об'єктивізація гендерної рівності сприяє формуванню здорової психологічної атмосфери серед суддів, що є особливою умовою дії правового механізму соціального захисту суддів. По-п'яте, вико-

нання вимог гендерної рівності уможливило комплексне руйнування усталених гендерних стереотипів, як в системі правосуддя, так і в суспільстві загалом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Клименко М.В. Гендерна рівність у трудових правовідносинах: питання сьогодення. *Актуальні проблеми держави і права*. 2021. Вип. 90. С. 77-82. doi:10.32837/apdp.v0i90.3210.
2. Кушнір Н.В. Теоретичні засади реалізації гендерної рівності у трудовому праві України: дис. ... д-ра філос.: 081. Харків, 2020. 208 с.
3. Павліченко В.М. Забезпечення гендерної рівності в трудових відносинах за участю працівників митних органів України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2023. Вип. 78, Ч. 1. С. 320-325. doi:10.24144/2307-3322.2023.78.1.52.
4. Світовенко Д.В. Форми та способи реалізації принципу гендерної рівності за трудовим законодавством України: дис. ... д-ра філос.: 081. Київ, 2023. 248 с.
5. Барсук М.А. Значимість просування ідеї гендерної рівності в системі правосуддя України. *Сучасні тенденції забезпечення гендерного балансу в умовах Євроінтеграції*: зб. матеріалів інформац.-просвітн. форуму (м. Кропивницький, 17 березня 2023 р.). Кропивницький: ДонДУВС, 2023. С. 79-82.
6. Амелічева Л.П. Щодо поняття гендерної ідентичності людини у світлі прав на її особисте життя та на гідні умови праці. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI ст.*: матеріали Міжнар.наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.). Одеса: Гельветика, 2022. Т. 1. С. 512-514.
7. Венедіктова В.М. Гендерна характеристика сучасного трудового законодавства України. *Право і безпека*. 2006. № 5. С. 85-88.
8. Вишновецька С.В., Пінчук О.Б. Проблема недопущення дискримінації в трудових відносинах. *Юридичний вісник*. 2015. № 1. С. 81-85.
9. Гладкий В.В. Засада нейтральності універсалізації правового статусу працівника. *Сучасні тенденції забезпечення гендерного балансу в умовах Євроінтеграції*: зб. матеріалів інформац.-просвітн. форуму (м. Кропивницький, 17 березня 2023 р.). Кропивницький: ДонДУВС, 2023. С. 102-107.
10. Світовенко Д.В. Гендер і гендерна рівність в контексті трудового права. *Соціальне право*. 2021. № 3. С. 140-146.
11. Чорноус О.В. Правові основи проходження служби в органах внутрішніх справ особами жіночої статі: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05. Луганськ, 2010. 19 с.
12. Бабич Н.О. Реалізація соціальної функції держави в контексті гендерної рівності. *Сучасні тенденції забезпечення гендерного балансу в умовах Євроінтеграції*: зб. матеріалів інформац.-просвітн. форуму (м. Кропивницький, 17 березня 2023 р.). Кропивницький: ДонДУВС, 2023. С. 75-78.

Барсук М.А. СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВЕ ЗНАЧЕННЯ УЗГОДЖЕННЯ ДІЇ ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ СУДДІВ ІЗ СТАНДАРТАМИ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ

Стаття присвячена з'ясуванню соціально-правового значення узгодження дії правового механізму соціального захисту суддів із стандартами гендерної рівності. Встановлюється, що соціальна безпека суддів в Україні заходами соціального захисту найбільш ефективно може досягатись з урахуванням сформованої у вітчизняній доктрині права концепції «принципу нейтральності універсалізації правового статусу працівника». У зв'язку із цим, наголошується на тому, що соціальний захист суддів має здійснюватися крізь призму його гендерно-нейтрального статусу, що обумовлює дію двох застережень. Перше – будь-який суддя має володіти у відносинах з приводу його соціального захисту універсальним статусом судді, що не може залежати від статі судді, до того часу, доки врахування статі судді не набуде значення в сенсі адекватного забезпечення стану соціальної безпеки судді. Друге – усі суб'єкти, на яких покладено обов'язок здійснювати заходи соціального захисту судді, повинні покращувати умови, за яких кожен суддя, незалежно від своєї статі, спроможний набувати та реалізовувати свої соціальні права. У зв'язку із цим автором наголошується на тому, що узгодження правового механізму соціального захисту суддів із стандартами гендерної рівності характеризується соціально-правовим значенням. По-перше, гендерна рівність забезпечує справедливе набуття та реалізацію соціальних прав і можливостей суддів, враховуючи також й сферу їх соціального захисту. По-друге, гарантування та цілісне забезпечення гендерної рівності відіграє ключову роль у формуванні інклюзивного громадянського суспільства в цілому, що дозволяє також виключити або мінімізувати прояви гендерної дискримінації. По-третє, забезпечення гендерної рівності насправді сприяє мінімізації різноманітних соціальних ризиків, що у свою чергу сприяє створенню соціально безпечних умов буття для суддів. По-четверте, забезпечення гендерної рівності дозволяє сприяти професійному розвитку судді, а отже – є наріжною ідеєю трудо-правових форм соціального захисту суддів в Україні. По-п'яте, забезпечення гендерної рівності сприяє формуванню здорового психологічного клімату в системі правосуддя України, а відповідно дружнього професійного середовища, що є важливим для досягнення соціальної безпеки судді, а також для ефективного здійснення заходів соціального захисту суддів відповідно до принципу соціальної відповідальності та соціальної солідарності. По-шосте, забезпечення гендерної рівності сприяє скороченню гендерних стереотипів, які нівелюють заходи соціального захисту суддів.

Ключові слова: гендерна дискримінація, гендерна рівність, інклюзивне суспільство, механізм соціального захисту, соціальна безпека, соціальне право, соціальний захист, судді, толерантність.

Barsuk M.A. The social and legal significance of coordinating the operation of the legal mechanism for the social protection of judges with the standards of gender equality

The article delves into the social and legal implications of aligning the functionality of the legal framework governing the social protection of judges with the principles of gender equality. It asserts that ensuring the social security of judges in Ukraine, through social protection measures, can be optimally achieved by adhering to the concept of the "principle of neutrality of universalization of the legal status of an employee" as outlined in domestic legal doctrine. The article underscores that the social protection of judges should be administered with regard to the gender-neutral status of the judge, emphasizing two key reservations. Firstly, it posits that every judge should possess the universal status of a judge concerning their social protection, irrespective of gender (it suggests that considerations of a judge's gender should only become relevant in ensuring the judge's social security adequately). The second reservation underscores that all entities tasked with executing social protection measures for judges must enhance the conditions enabling each judge, regardless of gender, to attain and exercise their social rights. This emphasizes the importance of creating an inclusive environment where judges, irrespective of their gender, have equal access to and can fully benefit from social protection measures. The author highlights the social and legal significance of aligning the legal mechanism for the social protection of judges with gender equality standards. Firstly, gender equality ensures equitable access to and utilization of social rights and opportunities for judges, considering the extent of their social protection. Secondly, ensuring comprehensive gender equality is pivotal in shaping an inclusive civil society, which helps eradicate or mitigate instances of gender discrimination. Thirdly, the promotion of gender equality significantly mitigates various social risks, thereby fostering socially secure living conditions for judges. Fourthly, gender equality advocacy facilitates the advancement of judges' professional growth, serving as a fundamental concept underpinning labor and legal frameworks for social protection in Ukraine. Fifthly, gender equality efforts foster a conducive psychological atmosphere within the Ukrainian judicial system, nurturing a supportive professional milieu essential for judges' social security and the effective execution of social protection initiatives in alignment with principles of social responsibility and solidarity. Lastly, gender equality initiatives aid in dispelling gender stereotypes, ensuring equitable social protection measures for judges.

Key words: gender discrimination, gender equality, inclusive society, judges, social law, social protection mechanism, social protection, social security, tolerance.